

Tatsiana Hiarnovich

Białoruś

Zarządzanie archiwami jako dziedzictwem kulturowym w erze cyfrowej¹

Słowa kluczowe

funkcje archiwów, zarządzanie archiwami, dziedzictwo kulturowe, funkcja kulturowa archiwów, archiwum cyfrowe, biblioteka cyfrowa, *digital edition*

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie miejsca archiwum, w ramach zarządzania w kulturze, jako kierunku naukowego. Główne przyczyny, które determinowały wybór komponentu kulturowego w pracy archiwum, to wojny i rozwój międzynarodowego ustawodawstwa o ochronie dóbr kultury, powstawanie nowych niepodległych państw, dla których archiwa stały się narodową podstawą kultury, rozwój technologii cyfrowych, dzięki którym są one dostępne dla wszystkich. We współczesnym świecie archiwa i biblioteki coraz bardziej zbliżają się do siebie, stają się głównymi ośrodkami kultury, popularyzującymi historię. Funkcja kulturowa archiwum w społeczeństwie wdrażana jest poprzez świadczenie usług różnym kategoriom użytkowników. Na podstawie analizy projektów, realizowanych w zakresie dziedzictwa dokumentacyjnego, wyróżniono trzy poziomy zarządzania archiwum w realizacji funkcji kulturowej. Na poziomie projektu, w celu optymalizacji procesu zarządzania archiwami, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na sposób prezentacji opisów dokumentów w systemach informacyjnych.

¹ Artykuł jest wynikiem pobytu na stypendium Kirkland Research. Program realizowany na Uniwersytecie Jagiellońskim, powstał we współpracy z prof. dr. hab. Zdzisławem Pietrzykiem.

Wprowadzenie

Terminu „zarządzanie dziedzictwem kulturowym” lub „zarządzanie w kulturze” używamy najczęściej w odniesieniu do obiektów naturalnych lub zbiorów muzealnych. Jednak pojęcie „światowe dziedzictwo kulturowe” w Konwencji z 1972 roku w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego², obejmuje również i zespoły. W odniesieniu do dokumentów najczęściej mówi się o zarządzaniu informacją lub zarządzaniu dokumentami, co oznacza organizację przepływu dokumentów w instytucji oraz terminową realizację zadań organizacji, poprzez zarządzanie jakością pracy z udokumentowaną informacją.

Zarządzanie archiwami jest stosunkowo nowym pojęciem, które ma zastosowanie do metod opisu informacji archiwalnej oraz tworzenia systemu informacyjnego i bibliograficznego dla dokumentacji archiwalnej. Jednak dokumenty archiwalne to nie tylko efekt pracy administracji (instytucji). Przechowywane w archiwach państwowych, stanowią wartość historyczną i kulturalną, a niektóre z nich zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO. Dlatego też zarządzanie archiwami obejmuje również organizowanie działań, mających na celu promowanie informacji archiwalnej i pedagogiki archiwalnej. We współczesnych warunkach najbardziej efektywnym sposobem realizacji założonych celów jest tworzenie projektów z wykorzystaniem technologii informacyjnych oraz umieszczanie informacji archiwalnych w Internecie.

Zmieniająca się rola archiwów w społeczeństwie

Pomimo oczywistego wpływu archiwów na kulturę społeczeństwa, badanie ich jako obiektów kultury stało się aktualne dopiero w ostatnich dziesięcioleciach.

Po raz pierwszy w historiografii zagadnienia związane ze zmieniającą się rolą archiwum w różnych okresach historii zbadał francuski archiwista Robert-Henri Bautier, w sprawozdaniu pod nazwą *Kluczowe etapy w historii archiwów: powstawanie archiwów i początki archiwistyki (XVI–XIX w.)*, przedstawionym na VI Międzynarodowym Kongresie Archiwów w Madrycie w 1968 roku. Bautier wyróżnił cztery okresy w roz-

² https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_w_sprawie_ochrony_Swiatowego_Dziedzictwa.pdf [dostęp: 13.03.2021].

woju archiwów: 1) epoka archiwów pałacowych (starożytność); 2) archiwa – „skarbnice dokumentów” (XII–XVI w.); 3) archiwa – „arsenały władzy” (XVI–pocz. XIX w.); archiwa – „laboratoria historii” (pocz. XIX–poł. XX w.)³.

Klasyfikacja Bautiera obejmuje okres sprzed cyfryzacji archiwów. Nie ulega jednak wątpliwości, że ostatnie zmiany, jakie zaszły w archiwistyce, zapoczątkowały nową erę w jej życiu. Nowe nośniki elektroniczne i technologie cyfrowe zmieniły rolę archiwów w odniesieniu do społeczeństwa, nadając im funkcje, które nie były dla nich charakterystyczne w poprzednich epokach. Archiwiści zastanawiają się nad transformacją roli archiwów w społeczeństwie, co wywołuje szereg dyskusji w środowiskach akademickich w różnych krajach i refleksji na temat obecności archiwów.

W 2018 roku we Francji, w Archiwum Narodowym odbyła się prezentacja projektu „Smak archiwum w erze cyfrowej”, organizowana przez Frédéricą Claverta z Uniwersytetu w Luksemburgu, Caroline Muller (Uniwersytet Rennes 2) wraz ze Stowarzyszeniem Archiwistów Francuskich (Association des archivistes français). Tytuł projektu nawiązuje do książki francuskiej badaczki Arlette Farge *Smak archiwum*, która ukazała się w 1989 roku, została przetłumaczona na wiele języków i stała się bestsellerem. Autorka opisała w nim swoje emocje, doświadczenia i obserwacje reakcji badaczy w czytelni archiwum. Dyskusja na temat transformacji archiwum i jego roli w społeczeństwie była kontynuowana w „La Gazette des Archives”, czasopiśmie Stowarzyszenia Archiwistów Francuskich, którego pierwszy numer za 2019 rok ukazał się pod tytułem *Smak archiwum w erze cyfrowej*. Autorzy artykułów zamieszczonych w tym numerze starali się przeanalizować różne aspekty tego problemu, począwszy od tworzenia cyfrowych kopii dokumentów, poprzez powstawanie nowego typu archiwów, aż po analizę zmian w metodach pracy współczesnych archiwistów i historyków⁴.

W Polsce problem roli archiwów był poruszany na wielu konferencjach i znalazł szerokie odzwierciedlenie w zbiorach prac naukowych i monografiach. Prace Agnieszki Rosy *Funkcja edukacyjna archiwów*⁵,

³ R.-H. Bautier, *La phase cruciale de l'histoire des archives: la constitution des dépôts d'archives et la naissance de l'archivistique (XVIe – debut du XIXe siècle)*, [w:] *Archivum*, vol. XVIII, 1968, Paris 1970, s. 139–150.

⁴ A. Farge, *Le goût de l'archive*, Le Seuil, Paris 1989, s. 156; *Le goût de l'archive à l'ère numérique*, „La Gazette des Archives” 2019, nr 1.

⁵ A. Rosa, *Funkcja edukacyjna archiwów*, Warszawa 2012.

Marleny Jabłońskiej *Nowe wyzwania archiwów. Komunikacja społeczna i public relations*⁶; praca doktorska Piotra Bewicza *Zwrot archiwalny: fenomen archiwum we współczesnej humanistyce*; artykuły naukowe opublikowane w pracach zbiorowych: *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka we współczesnym kontekście kulturalnym. Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*⁷, *Nowe funkcje archiwów*⁸, *100 lat polskich archiwów państwowych*⁹, to publikacje, w których bezpośrednio omawia się ewolucję i współczesne przemiany roli archiwów w społeczeństwie. Najpełniejszy przegląd historiograficzny polskich prac naukowych na ten temat prezentuje artykuł A. Rosy *O społecznych rolach archiwów we współczesnym dyskursie archiwalnym w Polsce na marginesie dyskusji panelowej*¹⁰.

W Republice Białorusi, w Rosji i na Ukrainie można również zaobserwować problem transformacji roli dziedzictwa dokumentacyjnego. W 2017 roku w Instytucie Informacji Naukowej o Naukach Społecznych Rosyjskiej Akademii Nauk (INION RAN) w Moskwie (Rosja) odbyło się seminarium naukowo-praktyczne „Transformacja muzeów – bibliotek – archiwów i informacyjne wsparcie nauki historycznej w społeczeństwie informacyjnym”, które było częścią autorskiego projektu E.A. Worontowej „Rola muzeów – bibliotek – archiwów i informacyjne wsparcie nauki historycznej”. Podczas seminarium przedstawiono szereg prezentacji na temat zmieniającej się roli archiwów jako efektu procesu cyfryzacji społeczeństwa¹¹.

Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Archiwa, biblioteki i muzea jako instytuty społecznej pamięci” odbyła się w 2019 roku w Mińsku na Białorusi, na Wydziale Historii Białoruskiego Uniwersytetu Pań-

⁶ M. Jabłońska, *Nowe wyzwania archiwów. Komunikacja społeczna i public relations*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016.

⁷ *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 4, *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w późnonowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014.

⁸ *Nowe funkcje archiwów*, red. I. Mameczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2015.

⁹ *100 lat polskich archiwów państwowych*, red. I. Mameczak-Gadkowska, Instytut Historii UAM, Poznań 2020.

¹⁰ A. Rosa, *O społecznych rolach archiwów we współczesnym dyskursie archiwalnym w Polsce na marginesie dyskusji panelowej*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 149–167.

¹¹ *Transformations of museum-libraries-archives and information support of historical science in the information society: a collection of articles on the materials of the scientific-practical seminar*. INION RAS, February 21, 2017, Author-compiler: E.A. Vorontsova; responsible editor: I.V. Zaitsev, INION RAS, Moscow 2017, s. 320.

stwowego i Biblioteki Narodowej Białorusi. W konferencji brali udział naukowcy z Białorusi, Rosji i Ukrainy. Wystąpił wówczas także dr Charles Farooja, przewodniczący Europejskiego Oddziału Międzynarodowej Rady Archiwów. W ramach konferencji odbyła się dyskusja, podczas której poruszono następujące zagadnienia: rosnąca rola technologii informatycznych w działalności instytucji pamięci, zmieniająca się misja archiwisty, bibliotekarza i pracownika muzeum, potrzeby i oczekiwania współczesnych użytkowników dziedzictwa dokumentacyjnego¹².

Podczas dyskusji archiwiści z różnych krajów zwracali uwagę na to, że dziedzina ta przeżywa kryzys i jednocześnie znajduje się w stanie swoistego odrodzenia, pojawienia się nowej tradycji teoretycznej i sformalizowania nowych funkcji archiwów. Profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu Waldemar Chorążyczewski, rozpatrując funkcję „prawno-administracyjną” i „naukową”, zauważył, że obecnie ważną rolę w działalności archiwalnej odgrywa funkcja edukacyjna (publiczna)¹³. Zdaniem profesora Instytutu Historii i Archiwistyki Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego T.I. Khorkhordina najbardziej aktualna jest funkcja komunikacyjna archiwów, która nie tylko tworzy więzi informacyjne między różnymi kategoriami społecznymi, ale także między odległymi od siebie epokami¹⁴.

Kontynuując rozważania na temat roli archiwum, chcielibyśmy zwrócić uwagę na to, że w społeczeństwie archiwum spełnia zarówno funkcję edukacyjną, jak i komunikacyjną, ponieważ w XX wieku zaczęło być traktowane jako przedmiot kultury.

Prace francuskich filozofów Michela Foucaulta *Archeologia wiedzy*¹⁵, Jacques’a Derrida *Gorączka archiwum. Impresja freudowska*¹⁶, Paula

¹² Wystąpienia konferencyjne są częściowo publikowane w zbiorze artykułów naukowych *Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі*, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Мінск 2019, Вып. 22.

¹³ W. Chorążyczewski, *Funkcja a działalność naukowa archiwów (refleksja na marginesie studiów nad archiwistyką polską okresu międzywojennego)*, [w:] *100 lat polskich archiwów państwowych...*, op. cit., s. 53–70.

¹⁴ T.I. Khorkhordina, *Archives and Information Support of Historical Science: the Humanitarian Strategy of the Communicative Function of Archives*, [w:] *Transformations of museum-libraries-archives...*, op. cit., s. 228–242.

¹⁵ M. Foucault, *Archeologia wiedzy*, przekł. i oprac. A. Siemek, De Agostini, Warszawa 2002.

¹⁶ J. Derrida, *Gorączka archiwum. Impresja freudowska*, przeł. Jakub Momro, Warszawa 2016.

Ricoeura *O interpretacji. Pamięć, historia, zapomnienie*¹⁷, Pierre'a Nora *Miejsca pamięci*¹⁸, przyczyniły się do wyróżnienia „fenomenu archiwum” w ramach problemu rekonstrukcji historycznej. Pomimo różnic w podejściach: definiowania archiwum jako miejsca pamięci, miejsca cenzury politycznej czy też środka samoidentyfikacji człowieka, wspólne w dyskusji było podkreślanie kulturalnego komponentu zjawiska i jego wpływu na kształtowanie społeczeństwa.

Archiwum jako obiekt kultury

Nie ma wątpliwości, że archiwa, biblioteki i muzea należą do dziedzictwa kulturalnego. Ta kategoria wartości ma dla społeczeństwa wspólne cele: zachowanie tożsamości kultury poszczególnych narodów, państw i całej ludzkości.

Pojęcie ochrony dziedzictwa kulturalnego, które pojawiło się na początku XX wieku i zostało zapisane w międzynarodowych konwencjach po II wojnie światowej, przyczyniło się do sformalizowania kulturalnej funkcji archiwów.

Normy dotyczące ochrony rękopisów i zbiorów archiwalnych, ich powrotu na terytorium ich powstania, są od dłuższego czasu zapisane w umowach międzynarodowych. Na przykład w rozejmie andruszowskim z 30 stycznia 1667 roku między Rosją a Rzeczpospolitą Polską, na mocy którego Rosja otrzymała ziemię smoleńską i siewierską oraz część Ukrainy do Dniepru (Małorosja) wraz z Kijowem, były zapisane postanowienia o przekazaniu Rzeczpospolitej Polskiej archiwów kancelarii województw smoleńskiego i czernihowskiego oraz powiatu starodubowskiego (art. VIII i IX)¹⁹.

Innym przykładem mogą być postanowienia aktów podpisanych 3 marca 1775 roku w Warszawie o tym wszystkim, co dotyczyło „dobrobytu i wygody”. Akty te rozwiązywały problem, który powstał po podpisaniu traktatu rozbiorowego z 18 września 1773 roku, określającego nowe

¹⁷ P. Ricoeur, *O interpretacji: esej o Freudzie*, przeł. M. Falski, oprac. R. Reszke, Wydawnictwo KR, Warszawa 2008; idem, *La memoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris 2000.

¹⁸ P. Nora, *Les lieux de memoire*. [T.] 1–3 / sous la dir. de Pierre Nora ; [avec la collab. de Charles-Robert Ageron, Krzysztof Pomian et al.], Gallimard, Paris 1997–1998.

¹⁹ *Полное собрание законов Российской Империи*. [Собрание 1-е]. Т. 1, 1649–1850, СПб. 1830, s. 661.

granice Rzeczypospolitej Polskiej, Rosji, Austrii i Prus. Zgodnie z tymi dokumentami archiwa nie podlegały przenoszeniu, natomiast archiwa kancelarii wojewódzkich miały być badane przez specjalnych komisarzy, którzy na podstawie przynależności informacji o poddanych poszczególnych państwach ustalali, własność którego państwa dokumenty stanowią. Państwa zachowały prawo do kopiowania dokumentów przekazywanych drugiej stronie lub spornych w cenie 1 polski złoty za arkusz²⁰.

Zasady zwrotu dokumentów w tych międzynarodowych umowach były podyktowane administracyjną i prawną funkcją archiwów. Państwo domagało się zwrotu dokumentów, ponieważ informacje te były ważne dla realizacji wniosków prawnych obywateli i funkcjonowania instytucji państwowych.

Od początku XX wieku dokumenty przechowywane w archiwach zaczęły odgrywać w społeczeństwie rolę kulturalną, a zatem kwestia dostępności archiwów stała się aktualna. Duży wpływ na ten proces miało ustalenie praw człowieka oraz sformalizowanie pojęcia dóbr kultury.

Przesłanki tego możemy zaobserwować już we wcześniejszych epokach. Na przykład, po raz pierwszy wyłączne prawo państwa do dokumentów zostało zakwestionowane przez ustawę 7 messidora 2 roku Republiki Francuskiej. Rewolucja francuska, ogłaszając królewskie skarby i archiwa „własnością ludu”, wyznaczyła nowego właściciela archiwów – „społeczeństwo”. Własność publiczna zakłada równe prawo własności dla każdego członka wspólnoty i dlatego zasada swobodnego dostępu do archiwów jest zupełnie naturalna w rozwoju społeczeństwa. Po upadku monarchii królewskie skarby były wystawione na pokaz publiczny w Luwrze, a Archiwa Narodowe były otwarte dla wszystkich zainteresowanych²¹.

Utrata dokumentów w wyniku działań wojennych na początku XX wieku przyczyniła się do ustanowienia międzynarodowych norm chroniących je przed zniszczeniem. Postanowienia dotyczące ochrony dóbr kultury zostały ustalone w Konwencji, dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 roku (IV Konwencja), Regulaminie dotyczącym praw i zwyczajów wojny lądowej oraz Konwencji dotyczącej bombardowania celów lądowych przez marynarkę wojenną z 1907 roku (IX Kon-

²⁰ *Volumina Legum*. T. 8: ab anno 1775 ad annum 1780. СПб. 1860, XXXIV, s. 41–42, 53–54, 60–61.

²¹ В.Б. Прозорова, *Архивы – национальное достояние Франции XVIII–XX веков*. СПб.: Алетейя 2017, s. 54–56.

wencja). Jednak obowiązywanie tych międzynarodowych dokumentów zostało zakwestionowane w czasie I wojny światowej, kiedy to biblioteka uniwersytecka w Louvain w Belgii, zawierająca około tysiąca inku-nabułów, została zniszczona wskutek bombardowania przez wojska niemieckie.

Funkcja kulturalna archiwów przejawia się najbardziej nie tylko w czasie konfliktów zbrojnych, ale także podczas tworzenia się nowych niepodległych państw. Nieprzypadkowo kwestia zwrotu dokumentów archiwalnych została ustalona m.in. przez Polskę w traktacie ryskim (21 marca 1921 r.). Polska domagała się zwrotu wszystkich skarbów nauki i kultury, które zostały wywiezione z jej terytorium od 1 stycznia 1772 roku (art. XI i załącznik nr 3). W przeciwieństwie do wcześniejszych traktatów, konieczność zwrotu dokumentów została wyjaśniona w traktacie ryskim poprzez organiczny związek dokumentów archiwalnych z kulturą i historią²².

Termin „dziedzictwo kulturalne” został rozpowszechniony po II wojnie światowej za sprawą działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO). W 1954 roku, na konferencji UNESCO w Hadze przyjęto Konwencję o ochronie dóbr kultury i Protokół o tej samej nazwie. Te międzynarodowe dokumenty po raz pierwszy zdefiniowały pojęcie „dobra kultury”, skodyfikowały podstawowe zasady ich ochrony i określiły zasady restytucji dziedzictwa kulturalnego w przypadku konfliktów zbrojnych²³.

W kolejnych latach działania UNESCO, w zakresie opracowywania międzynarodowych konwencji dotyczących ochrony dóbr kultury oraz utworzenie w 1992 roku odrębnego programu Pamięć Świata (Memory of the World), stworzyły warunki dla ochrony i udostępniania międzynarodowego dziedzictwa dokumentacyjnego. Utworzona w 1997 roku Lista Światowa Pamięć Świata oraz listy regionalne (Polska Lista Krajowa Pamięć Świata) służą zabezpieczeniu, badaniu i udostępnianiu dziedzictwa dokumentacyjnego. W 2021 roku odbyła się już czwarta edycja Listy Krajowej Polski Programu UNESCO Pamięć Świata, która obejmuje 15 nowych wpisów z 12 instytucji pamięci z całej Polski,

²² П.Н. Ольшанский, *Рижский мир. Из истории борьбы Советского правительства за установление мирных отношений с Польшей* (кон. 1918–март 1921 г.), Москва 1969, s. 221–225.

²³ *Конвенции и рекомендации ЮНЕСКО по охране культурного наследия*, В.В. Глинник, Минск 2000, s. 10–39.

które dołączyły do 43 bezcennych obiektów wpisanych na listę w latach 2014, 2016 i 2018²⁴.

Archiwa, odgrywając rolę obiektu kultury w społeczeństwie, zbliżają się do bibliotek i muzeów. Jednak wśród wartości kulturalnych archiwa mają swoją specyfikę: wartością jest nie tylko sam dokument jako odrębny obiekt, ale także zapisane w nim informacje. Na przykład Akt Unii Lubelskiej z 1 lipca 1569 roku, przechowywany w Archiwum Głównym Akt Dawnych, jest cenny jako artefakt: nośnik materialny, pieczęcie, rodzaj pisma – są one ważnymi zabytkami tradycji dokumentacyjnych XVI wieku w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim. Jednak informacje zawarte w tym dokumencie mają nie mniejszą wartość, gdyż świadczą o ważnym wydarzeniu politycznym w historii tych państw.

W przeciwieństwie do obiektów muzealnych, dokumenty archiwalne nie są jedynie artefaktami, które kryją w sobie „ ducha epoki ” i służą zaspokojeniu potrzeb estetycznych. Podstawowym celem przechowywania dokumentów jest wykorzystanie zapisanych w nich informacji. Dlatego tak ważne jest zorganizowanie dostępu do dokumentów archiwalnych.

Ograniczenia prawa dostępu do dokumentów archiwalnych wynikają z prawa własności informacji zawartych w tych dokumentach. Autor dokumentu ma niekwestionowane prawo do wyznaczania granic w zakresie wykorzystywania i publikowania informacji, które są przez niego zapisane w dokumentach.

Prawo obywateli do informacji zawartych w dokumentach, sporządzonych przez organy i instytucje publiczne, miało istotny wpływ na ukształtowanie się pojęcia „ archiwum jako dziedzictwo kulturalne ”. Istotne jest w tym przypadku jednak to, że w uzyskaniu równego dostępu do „ dziedzictwa narodowego ” wszyscy członkowie wspólnoty nie będą dążyć do tych samych celów. Różne kategorie społeczne będą realizować rozmaite potrzeby informacyjne w archiwum i nie zawsze w ramach czytelnika.

Do niedawna użytkownicy archiwów dzielili się na dwie kategorie, z których każda realizowała określone zapotrzebowanie: naukowcy – badania naukowe, a zwykli obywatele – potwierdzanie informacji administracyjno-prawnych o charakterze osobistym. Jednak wraz z rozwojem koncepcji „ wartości kulturalnych ” oraz rozszerzeniem zakresu pojęcia „ pamięci historycznej ”, w społeczeństwie pojawiła się tendencja do poszerzania liczby użytkowników archiwów. Pojawiła się kate-

²⁴ <https://pamiecpolski.archiwa.gov.pl> [dostęp: 13.03.2021].

goria obywateli, dla których rola archiwów jest faktycznie zbliżona do roli muzeum czy biblioteki: nie są oni przedstawicielami elity naukowej, a ich zapoznanie się z dokumentami archiwalnymi nie ma na celu stworzenia opracowania naukowego. Trafiają do archiwum w celu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych i estetycznych.

Ze względu na rozwój funkcji kulturalnej archiwów i przekształcanie ich roli w społeczeństwie, naturalna jest obecnie zmiana podejścia do świadczenia usług i zarządzania archiwami.

Technologia cyfrowa w archiwach i zmiana sposobu świadczenia usług

Jednym z głównych zastosowań technologii cyfrowych w archiwach jest digitalizacja zasobów i kolekcji archiwalnych. Stworzenie kopii cyfrowych rozwiązuje jednocześnie kilka problemów: zapewnienie ochrony i ułatwienie korzystania z dokumentów. Głównym trendem w ostatnich latach jest tworzenie projektów dokumentalnych z otwartym dostępem. Archiwa narodowe Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, krajów Unii Europejskiej, Białorusi, Rosji, Ukrainy umieszczają na swoich stronach internetowych w wolnym dostępie skany dokumentów znajdujących się w ich zbiorach.

Program UNESCO Informacja dla wszystkich (IFAP) z 2002 roku i Rekomendacje Komisji Europejskiej w sprawie digitalizacji i ochrony zasobów cyfrowych, przyczyniły się do opracowania narodowych strategii długoterminowej ochrony i dostępu do materiałów cyfrowych. W 2007 roku powołano grupę ekspertów ds. digitalizacji i ochrony dziedzictwa cyfrowego, której zadaniem jest monitorowanie wdrażania Rekomendacji w państwach Unii Europejskiej oraz wymiana doświadczeń.

W kolejnych latach nowa rekomendacja UE w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych materiałów kulturalnych (25 października 2011 r., Recommendation on digitisation and online accessibility and digital preservation of cultural material)²⁵ oraz Nowy europejski program działań na rzecz

²⁵ EUR-lex. Access to European Union law: [Zasób elektroniczny]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:283:0039:0045:EN:PDF>. [dostęp: 13.03.2021].

kultury (New European Agenda for Culture)²⁶, promują zasadę „dostępności kultury dla wszystkich”. Zdigitalizowane dziedzictwo kulturalne jest umieszczane w przestrzeni publicznej w Europeana, europejskiej platformie cyfrowej dziedzictwa kulturalnego.

9 kwietnia 2019 roku 24 kraje europejskie podpisały Deklarację Współpracy na rzecz Wspierania Cyfryzacji Dziedzictwa Kulturalnego. Do podstawowych założeń Deklaracji należała demokratyzacja dostępu do dziedzictwa kulturalnego, ogólnoeuropejska współpraca między instytucjami zajmującymi się dziedzictwem oraz promowanie interakcji i otwartego dostępu, przy jednoczesnym poszanowaniu praw autorskich²⁷. Dyrektywa o prawie autorskim i prawach pokrewnych na jednolitym rynku cyfrowym, która została zatwierdzona przez Parlament Europejski w 2019 roku, pozwala na udostępnienie w sieci jeszcze większej liczby zdigitalizowanych zbiorów.

Największą liczbę projektów, które powstały na podstawie zdigitalizowanych dokumentów, stanowią archiwa i biblioteki cyfrowe. Tym samym w UE uruchomiono jeden z największych projektów Europejskiej Biblioteki Cyfrowej, nazwanej w styczniu 2007 roku Europeana.

W Polsce Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego pełni funkcję głównego koordynatora procesu digitalizacji i upowszechniania dziedzictwa. W celu planowania i koordynacji procesów digitalizacyjnych oraz udostępniania zasobów dziedzictwa kulturalnego i dorobku naukowego, utworzony został Zespół ds. Digitalizacji oraz Centra Kompetencji ds. digitalizacji, w których skład wchodzi m.in. przedstawiciele bibliotek, archiwów i muzeów²⁸. Digitalizację w archiwach państwowych koordynuje Narodowe Archiwum Cyfrowe, które tworzy także informatyczny System Digitalizacji Archiwalnej (SeDAn) do obsługi procesu digitalizacji w archiwach.

Krótką historię polskiej digitalizacji, długofalowy cel digitalizacji, prawne i finansowe wyzwania w tym zakresie zawiera Program digita-

²⁶ The European Commission: [Zasób elektroniczny]. URL: https://ec.europa.eu/culture/sites/culture/files/commission_communication_-_a_new_european_agenda_for_culture_2018.pdf. [dostęp: 13.03.2021].

²⁷ The European Commission: [Zasób elektroniczny]. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-member-states-sign-cooperate-digitising-cultural-heritage?fbclid=IwAR0Bd3o0TlrftoM5PpIXtspK7TEXkONU1BeZx0QDtC1aQqhwASwqB1zoeYE>. [dostęp: 13.03.2021].

²⁸ <http://kulturacyfrowa.mkidn.gov.pl/pages/zasoby/centra-kompetencji.php> [dostęp: 13.03.2021].

lizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020²⁹.

Dzięki temu powstało wiele projektów³⁰. Obecnie największa biblioteka cyfrowa to Polona, założona w 2006 roku przez Bibliotekę Narodową w Warszawie, która prowadzi, wraz z Biblioteką Jagiellońską, projekt Patrimonium – zabytki piśmiennictwa, digitalizując najważniejsze zabytki polskiej kultury.

Głównym projektem archiwów państwowych było stworzenie Centralnego Repozytorium Cyfrowego Archiwów Państwowych (CRC AP), które przechowuje kopie wzorcowe i użytkowe materiałów archiwalnych, sporządzone w trakcie digitalizacji przez wszystkie archiwa oraz inne instytucje publikujące swoje skany w serwisie Szukaj w Archiwach.

Narodowe Archiwum Cyfrowe buduje systemy i infrastrukturę Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej ZoSIA, który jest pierwszym systemem informatycznym tworzonym przez administrację rządową w Polsce³¹.

Najpopularniejsze są dwie formy udostępniania użytkownikom informacji o dokumentach archiwalnych w postaci cyfrowej: archiwum zdjęć dokumentów oraz bazy danych, zawierające informacje opisowe na poziomie funduszu lub dokumentu (które częściowo są już zintegrowane we wspólnym systemie informatycznym)³².

Drugą stroną digitalizacji i zasady otwartego dostępu do dokumentów archiwalnych było poszerzenie grupy docelowej odbiorców i tworzenie projektów cyfrowych skierowanych nie tylko do naukowców, ale także do szerokiego grona odbiorców (studentów, uczniów, zwykłych obywateli zainteresowanych historią swojego kraju, rodziny itp.). Projekty te,

²⁹ http://www.digit.mkidn.gov.pl/media/dokumenty/dok_kultura_/Program_digitalizacji_dobr_kultury_oraz_gromadzenia_przechowywania_i_udostepniania_obiektow_cyfrowych_w_Polsce_2.pdf [dostęp: 13.03.2021].

³⁰ Z. Pietrzyk, *Polskie biblioteki internetowe*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą*, pod red. J. Dzieniakowskiej, Kielce 2007, s. 525–534.

³¹ *Narodowe Archiwum Cyfrowe. Wizja, projekt, ludzie*, red. P. Dudek, A. Kowalska, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Warszawa 2010.

³² A. Laszuk, *Komputeryzacja archiwów – oczekiwania w aspekcie informacji archiwalnej*, [w:] *Historyk – archiwista – komputer. Historyk a nowoczesny system informacji archiwalnej. Materiały z konferencji, Toruń, 10 i 11 kwietnia 2003 r.*, red. R. Degen, H. Robótka, Toruń 2004, s. 27–38; W. Chorążyczewski, *Koncepcje komputeryzacji archiwów polskich*, [w:] *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz i A. Żeglińska, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, seria Symposia Archivistica, t. 2, Warszawa 2016, s. 37–46.

o charakterze popularnonaukowym, mają duże znaczenie dla rozwoju edukacji historycznej i archiwalnej oraz popularyzacji zjawiska „archiwum” w społeczeństwie i kulturze.

W większości projekty edukacyjne prezentują nie tylko tekst dokumentów, ale także kontekst historyczny, biografie osób, które są wymienione w tekście lub uczestniczyły w jego tworzeniu, artykuły naukowe na dany temat – na takie podejście zdecydowały się Archiwa Narodowe Stanów Zjednoczonych dla sekcji America’s Founding Documents i prezentacji Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych, Konstytucji Stanów Zjednoczonych i Billa o prawach³³. Archiwa Narodowe w Wielkiej Brytanii udostępniają przykłady lekcji z każdej epoki historycznej na podstawie tekstów określonych dokumentów, które nauczyciele mogą wykorzystać w procesie edukacyjnym³⁴.

Projekty popularnonaukowe oparte na dokumentach archiwalnych wykorzystują różnorodne metody prezentacji treści, w tym użycie elementów gier i technologii interaktywnych. Na przykład Archiwum Narodowe Wielkiej Brytanii, w dziale dla uczniów, oferuje interaktywną grę opartą na informacjach z Księgi Zagłady (Domesday Book), jednego z najsłynniejszych dokumentów przechowywanych w Archiwum Narodowym Wielkiej Brytanii. Została ona napisana ponad dziewięćset lat temu z polecenia Wilhelma Zdobywcy, który chciał wiedzieć, ile warte jest jego królestwo i jakich podatków może się spodziewać. W ten sposób powstał szczegółowy opis terytoriów należących do króla i jego ludzi. Gra polega na stworzeniu wioski z przedmiotów i zwierząt opisanych w Księdze Zagłady i zdobyciu jak największej liczby punktów przy użyciu typowych dla krajobrazu XI-wiecznej Anglii przedmiotów³⁵.

Archiwum Narodowe w Krakowie oferuje projekt „Dawne pismo”, który – jak mówią jego twórcy – ma opowiadać o codziennym życiu ludzi takich jak my³⁶. Projekt oferuje różnorodne gry i zabawy ze słowami,

³³ America’s Founding Documents: [Zasób elektroniczny] URL: <https://www.archives.gov/founding-docs> [dostęp: 13.03.2021].

³⁴ Education and Outreach The National Archives [Zasób elektroniczny] URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/> [dostęp: 13.03.2021].

³⁵ The National Archives / Exhibitions / Domesday Book / Domesday game [Zasób elektroniczny] – URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/domesday-game/> [dostęp: 13.03.2021].

³⁶ A. Sokół, A. Warzecha, *Projekt „Dawne pismo” oraz edukacja w dziedzinie paleografii i neografii za pośrednictwem Internetu*, [w:] *Educare necesse est – ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. nauk. V. Urbaniak, Warszawa 2017, s. 139–143.

łamiągłóWKi i krzyżóWKi składające się z informacji zawartych w dokumentach archiwalnych. W projekcie również można zapoznać się z różnymi rodzajami pisma oraz nauczyć się odczytywać stare listy poprzez wprowadzenie podstaw paleografii i przepisywania ich tekstu³⁷.

W ostatnich latach nowym trendem w archiwistyce stała się nauka odczytywania tekstu historycznego oraz pomoc instytucjom archiwalnym i naukowym w transkrypcji skanów dokumentów. Są to projekty prowadzone przez wolontariuszy, w których uczestniczą wszyscy chętni. Ich głównym zadaniem jest zapewnienie „czytelności” dla wyszukiwarek tekstu dokumentu, który w nierozpoznanej postaci będzie dla wyszukiwarek nieczytelny. Dlatego na obecnym etapie takie projekty zaczynają być aktualne.

Jeden z ostatnich projektów, który zyskał szczególnie na aktualności w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa Covid-19 i obowiązkową izolacją, to NARA Citizen Archivist. NARA zaproponowała wszystkim chętnym, by przyłączyli się i współtworzyli Narodowy Katalog Archiwów poprzez transkrypcję i dodawanie komentarzy do obrazów dokumentów, co czyni je bardziej dostępnymi i łatwiejszymi do wyszukiwania. Jak zaznaczono na stronie projektu, „Každy twój wkład pomaga odblokować historię”³⁸.

W ramach portalu Europeana realizowany był również projekt transkrybowania dokumentów z lat 1914–1918, poświęconych I wojnie światowej, w oparciu o który prowadzone są konkursy transkrybowania. Uczestnicy mogą pracować w zespołach i pokazywać swoje wyniki jurorom. Drużyny, które w trakcie konkursu uzbierają więcej „mil”, otrzymują wirtualne trofea mistrzowskie i prawdziwe nagrody. Początek tych działań miał miejsce podczas uruchomienia strony internetowej w Rydze. Pierwszy konkurs – „List miłosny” o tematyce walentynkowej odbył się w 2017 roku. Do transkrybowania zaproponowano zestaw dokumentów zawierających osobiste historie miłosne, zawarte w korespondencji z okresu I wojny światowej³⁹.

³⁷ Projekt Dawne pismo [Zasób elektroniczny] URL: <http://dawnepismo.ank.gov.pl/> [dostęp: 13.03.2021].

³⁸ NARA Citizen Archivist [Zasób elektroniczny] URL: <https://www.archives.gov/citizen-archivist> [dostęp: 13.03.2021].

³⁹ TRANSCRIBATHON. [Zasób elektroniczny]. URL: <https://transcribathon.com/> [dostęp 13.03.2021].

Wśród projektów transkrypcji zbiorów dokumentów archiwalnych znalazła się m.in. publikacja: *Testamenty paryskich żołnierzy I wojny światowej (1914–1918)*⁴⁰. W ramach projektu powstała platforma umożliwiająca transkrypcję dokumentów *online*. Zdjęcia testamentów żołnierzy zostały umieszczone na stronie internetowej i usystematyzowane pod względem autorskim i geograficznym. Po zarejestrowaniu się na stronie, każdy może zapoznać się z instrukcją i zostać członkiem zespołu transkrybentów. Dzięki transkrypcji tekstów dokumentów, powstaje baza danych o autorach testamentów, o których informacje są łączone w formie geotagów z mapą. Projekt ten, otwarty dla wszystkich, ma charakter naukowy.

Przy tworzeniu baz danych dokonuje się podziału transkrybowanych tekstów, stosując standard TEI (inicjatywa kodowania tekstu). Format TEI pozwala na określenie około 500 różnych komponentów i pojęć tekstowych (słowo, zdanie, znak, persona itp.), a także umożliwia formalizację opisów, odzwierciedlających stan fizyczny, właściwości przechowywania itp. Narzędzia TEI pozwalają na prezentację elementów równoległych (przekreślenie, czytanie redakcyjne, różne warianty odczytania itp.), co poszerza granice krytycznego studiowania tekstu. Dzięki zastosowaniu markerów, tekst staje się nie tylko „czytelny” dla wyszukiwarki maszynowej, ale również zostaje podzielony na elementy logiczne, które pozwalają na analizę źródłową oraz na budowanie naukowego aparatu referencyjnego⁴¹.

Zastosowanie takiego kompleksowego podejścia wynikało z dyskusji naukowych nad transformacją pojęcia elektronicznej publikacji dokumentów. Peter Robinson, profesor Uniwersytetu Birmingham (Wielka Brytania) i Uniwersytetu Saskatchewan (Kanada) w artykule *Rewolucja cyfrowa w publikacjach akademickich* podaje przykład: przed 8 lipca 2009 roku w ciągu 25 lat Biblioteka Brytyjska pozwoliła jedynie czterem naukowcom zbadać 347 stron niezwykle cennego Kodeksu Synajskiego z IV wieku. W ciągu kilku miesięcy, po opublikowaniu manuskryptu w Internecie, obejrzało go ponad milion osób. To jest rewolucja, i to bardzo szybka. P. Robinson stwierdza dalej, że umieszczenie wizerunku pomnika w Internecie nie jest prawdziwą rewolucją, ponieważ wydarze-

⁴⁰ Le projet Testaments de Poilus: [Zasób elektroniczny]. URL: <https://testaments-de-poilus.huma-num.fr/#!/content/17>. [dostęp 13.03.2021].

⁴¹ *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*, Eds. L. Burnard, S. Bauman. S. 1., 2010.

nie to nie było impulsem do powstania jakościowo nowej wiedzy i naukowego odkrycia⁴².

W opracowaniach różnych autorów na temat publikacji cyfrowych stwierdza się, że „publikowanie cyfrowe” polega na tworzeniu nowego, pluralistycznego modelu dla koncepcji „tekst”, który ma na celu uwzględnienie różnych aspektów redakcji naukowej oraz dekodowania i transkodowania tych tekstów do publikacji naukowych. W takim przypadku „publikacja cyfrowa” powinna obejmować: prezentację cyfrowych kopii tekstu, transkrybowanie i kodowanie tekstu w formacie SGML, XML, TEI; tworzenie masywów danych na bazie tekstu, które będą tworzyć tekstowe i intertekstualne powiązania pojęć i znaczeń (geograficznych, imiennych, przedmiotowych itp.); udostępnienie narzędzi umożliwiających wyszukiwanie i analizę tekstu⁴³.

Zarządzanie archiwami, dokumentacją, dziedzictwem kulturalnym

Archiwum, jak każda instytucja, potrzebuje wysokiej jakości zarządzania usługami, które świadczy. Zarządzanie archiwami, by realizować funkcję usługi kulturalnej, wiąże się ze stworzeniem szeregu procedur, które zwiększają szybkość i jakość świadczenia usług, przyczyniając się w ten sposób do zwiększenia ich efektywności.

Pojęcie „zarządzanie archiwami”, podobnie jak pojęcie „zarządzanie dokumentacją”, rozpowszechniło się pod wpływem anglosaskiej tradycji dokumentowania. Termin „zarządzanie dokumentacją” (records management) został po raz pierwszy użyty w latach 50. XX wieku w pracach Theodora Schellenberga, który zaproponował teorię trzech wieków archiwów⁴⁴. Francuski archiwista Yves Perotin, po stażu w archiwach USA i Wielkiej Brytanii w latach 60. XX wieku, dostosował koncep-

⁴² P. Sahle, *Digitale Editionsformen*. Teil I: *Das typografische Erbe*, Teil II: *Befunde, Theorie und Methodik*, Teil III: *Textbegriffe und Recodierung*, Patrick Sahle; Schriften des Instituts für Dokumentologie und Editorik 7–9. Norderstedt, 2013. Online-Version 7 = urn:nbn:de:hbz:38-53510, 8 = urn:nbn:de:hbz:38-53523, 9 = urn:nbn:de:hbz:38-53534 [IDE-Page on the publication], [dostęp: 13.03.2021].

⁴³ Т.Д. Гернович, *Цифровая публикация документа как средство сохранения, изучения и использования культурного наследия // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Мінск 2019, Вып. 22, s. 190–205.*

⁴⁴ T. Schellenberg, *Modern archives: Principles and Techniques*, University of Chicago, Chicago 1956.

cję trzech okresów dla Francji. Proponował, by wprowadzić w życie koncepcję „pre-archivage”, która spowodowała powstanie Centrum Archiwów Współczesnych w Fontainebleau⁴⁵. Zgodnie z nowym podejściem, zoptymalizowana została organizacja i metody zarządzania dokumentami na poziomie organizacji. Dla przekazywania dokumentów z archiwum organizacji do archiwum państwowego tworzono ośrodki pośrednie, w których specjaliści komisarze (record management officer) przeprowadzali selekcję dokumentów do wieczystego przechowywania.

Niektórzy autorzy rozpatrują historię rozwoju terminu zarządzanie dokumentami od czasów wcześniejszych. Na przykład Luciana Duranti, w swojej pracy *Odyseja specjalistów ds. zarządzania dokumentacją* (The Odyssey of Records Managers)⁴⁶, dostrzega elementy zarządzania dokumentami w archiwach sumeryjskich, w archiwach starożytnej Grecji, starożytnego Rzymu, średniowiecza i czasów nowożytnych. Autorka, mimo że analizuje informacje na temat historii rozwoju archiwistyki, to jednak przeciwstawia sobie zawód archiwisty i specjalisty ds. zarządzania dokumentacją, podkreślając, że rozwiązywały one zupełnie inne zadania.

W historiografii polskiej, białoruskiej, rosyjskiej i ukraińskiej pojęcie zarządzanie dokumentacją pojawia się pod koniec lat 90. XX – na początku XXI wieku, w dziełach Haliny Robótki⁴⁷, Roberta Degena⁴⁸, Krzysztofa Skupieńskiego⁴⁹, Krzysztofa Syta⁵⁰, Michała Wasiljewicza Larina⁵¹,

⁴⁵ Y. Perotin, *Le “Records Management” et l’administration americain d’archives*, Archives de la Seine, Paris 1962; idem, *Le “Records Management” et l’administration anglaise des archives*, „La Gazette des Archives” 1964, nr 44, s. 5–17.

⁴⁶ L. Duranti, *The Odyssey of Records Managers*, Part I & II, “Records Management Quarterly” 23, n. 3 & 4 (1989): 3–11.

⁴⁷ H. Robótka, *Kancelaria urzędów administracji państwowej w II Rzeczypospolitej (procesy aktotwórcze)*, UMK, Toruń 1993.

⁴⁸ R. Degen, *Zarządzanie dokumentacją w polskich badaniach*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka*, pod red. R. Degena i M. Jabłońskiej, UMK, Toruń 2016, s. 37–58.

⁴⁹ K. Skupieński, *Od archiwariusza do zarządcy dokumentacji. Ewolucja zawodu archiwisty na przestrzeni wieków*, „Archiwista Polski” 2001, nr 3–4, s. 87.

⁵⁰ K. Syta, *Archiwa magnackie w XVIII w. Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej*, Toruń 2010, s. 57–58.

⁵¹ *Управление документами. Термины и определения: словарь*, ВНИИДАД; рук. темы М.В. Ларин; отв. исполн. В.Ф. Янковая; исполн. М.В. Бельдова, А.Ю. Чуковенков, В.Д. Банасюкевич, М.Л. Гавлин, В.М. Жигунов, В.С. Ирителикова, В.С. Мингалев, В.И. Тихонов, Г.А. Грошев, А.П. Дмитриева, А.А. Попенко, Москва 2013, s. 116.

Wiktorii Wasiliewny Dobrovolskiej⁵². Pojęcie to jest najczęściej stosowane w opracowaniach, mających na celu określenie metodyki pracy z dokumentacją na poziomie organizacji oraz stworzenie, w celu podwyższenia efektywności pracy z dokumentacją, Systemu zarządzania dokumentami (ang. Document Management System lub Electronic Document Management (EDM)).

Należy dokonać rozróżnienia między pojęciami „zarządzanie archiwami” i „zarządzanie dokumentacją”. Termin zarządzanie archiwami jest używany do opisu metodyki pracy na poziomie archiwum, które zajmuje się trwałym przechowywaniem dokumentów. Pojęcie zarządzanie dokumentacją jest stosowane dla określenia metodyki pracy z dokumentami w urzędzie, instytucji, przedsiębiorstwie, organizacji politycznej, społecznej i innych.

Zgodnie z Dictionary of Archives Terminology (DAT) of the Society of American Archivists (SAA), zarządzanie archiwami (archives management also archives administration) jest to ogólny nadzór nad programem do gromadzenia, systematyzacji i opisywania, przechowywania, konserwacji i zapewnienia dostępu do dokumentów wieczystego zachowywania⁵³.

Zarządzanie archiwami obejmuje ustalenie misji i celów archiwum, zapewnienie niezbędnych zasobów do wspierania tych działań oraz ocenę wyników programu. Zarządzanie archiwami różni się od tradycji bibliotecznych, muzealnych i historycznych rękopisów, gdyż kieruje się zasadami pochodzenia, oryginalnego porządku i zbiorowej kontroli, aby zachować autentyczność, kontekst i intelektualny charakter materiałów.

Archiwa jako obiekty dziedzictwa kulturalnego mogą być również rozpatrywane w ramach pojęcia zarządzania kulturą. Zarządzanie archi-

⁵² В.В. Добровольська, *Державна політика в галузі культури України: стан та розвиток системи управління документацією*: монографія: [для науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна і архівна справа»], Вікторія Добровольська, НАКККіМ, Київ 2017.

⁵³ <https://dictionary.archivists.org/entry/archives-management.html> [dostęp: 13.03.2021]. The general oversight of a program to appraise, acquire, arrange and describe, preserve, authenticate, and provide access to permanently valuable records. Archive's administration includes establishing the program's mission and goals, securing necessary resources to support those activities, and evaluating the program's performance. Archives management is distinguished from library, museum, and historical manuscripts traditions by the principles of provenance, original order, and collective control to preserve the materials' authenticity, context, and intellectual character.

wum jako obiektem kultury jest możliwe na trzech poziomach: państwowym, archiwum, projektu.

Na poziomie projektu wydaje nam się, że w celu optymalizacji procesu zarządzania archiwami należy przede wszystkim zwrócić uwagę na sposób prezentacji opisów dokumentów w systemach informacyjnych.

Systemy informacyjne, które dostarczają użytkownikowi informacji o miejscu przechowywania i strukturze dokumentów zbioru (np. serwis Szukaj w archiwach), opierają się na inwentarzach, spisach i kartotekach archiwalnych lub bibliotecznych. Przy ich opracowywaniu należy stosować pola opisowe według międzynarodowych standardów opisu archiwalnego ISAD(G), EAD, ISAAR czy ISDIAH oraz ich elektroniczne odpowiedniki: EAD, EAC i EAG.

W cyfrowych spisach, bazach danych i systemach informacyjnych, które są umieszczane w Internecie, pola opisowe są reprezentowane przez bloki informacyjne (identyfikacyjny, proveniencji i archiwizacji, opisu zawartości i układu akt, udostępniania/wykorzystywania, materiałów uzupełniających, uwag, kontrolny itp.) bez uwzględnienia funkcji kulturalnej dokumentu.

Na przykład w opisie Kodeksu supraskiego (Mineja czytana na marzec), który jest zamieszczony w Polonie⁵⁴, brak informacji, że ten obiekt dokumentalny jest wpisany na listę Pamięci Świata UNESCO.

Inny przykład. Informacja o Konstytucji 3 maja na portalu Szukaj w archiwach do 2019 roku została przedstawiona w zespole: Archiwum Publiczne Potockich w drugim tomie zbioru ustaw Sejmu Czteroletniego (sygn. 100-2), Archiwum Sejmu Czteroletniego (sygn. 20) i tzw. Metryce Litewskiej (dział VII sygn. 4) i nie została wyodrębniona, mimo że w 2014 roku zabytek ten został wpisany na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata. Osobna karta dokumentu, która została dodana 23 maja 2019 zawiera wskazanie, że w 2016 roku Konstytucja 3 maja została wyróżniona międzynarodowym Znakiem Dziedzictwa Europejskiego, ale nadal brak wskazania o włączeniu do Polskiej Listy Krajowej⁵⁵.

Wydaje się, że brak informacji o szczególnym znaczeniu kulturowym w sposób istotny wpływa na kompletność prezentacji dokumentu. Pola opisowe, istniejące w wyżej wymienionych systemach informacyjnych, pozwalają na umieszczenie takich danych, np. w polu opisu ogólnego

⁵⁴ <https://polona.pl/item/mineja-czytana-na-marzec-fragment,NTg2MDUzMq/6/#info:metadata> [dostęp: 13.03.2021].

⁵⁵ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/kolekcje/-/kolekcje/20701> [dostęp: 13.03.2021].

nego (opis) lub w polu publikacji dokumentu (literatura), które mogą być uzupełnione o link do oficjalnej strony internetowej UNESCO. Pole o opublikowaniu dokumentu może być również wykorzystane do podania linków do stron internetowych, na których dokumenty zostały wykorzystane w projektach badawczych lub edukacyjnych.

Na poziomie archiwum, jako instytucji zarządzanie archiwami, obejmuje zakres problemów badanych przez tę humanistyczną naukę, takich jak marketing w instytucjach kultury, ochrona własności intelektualnej, komunikacja społeczna, *public relations*, warsztaty pisania projektów, sponsoring, turystyka wirtualna itp. może mieć pełne zastosowanie w archiwistyce. Na przykład w publikacji Marleny Jabłońskiej *Nowe wyzwania archiwów. Komunikacja społeczna i public relations*⁵⁶ przedstawionych zostało w tym kierunku szereg problemów.

Do głównych usług, mających na celu realizację funkcji kulturalnej archiwów, należeć będą: cyfrowe wystawy dokumentów, publikacje cyfrowe, wirtualne spacerki, opracowanie materiałów metodycznych do prowadzenia szkoleń z zakresu wyszukiwania i pracy z dokumentem archiwalnym, wykonywania kopii cyfrowych oraz udzielania informacji opisowej o zasobach archiwalnych. Naszym celem nie jest opisywanie sposobów świadczenia wszelkiego rodzaju usług, poprzez które można realizować kulturalną funkcję archiwów, a jedynie nakreślenie problemu.

Na poziomie państwowym zarządzanie archiwum to jest polityka urzędowa, której celem jest nawiązywanie łączności pomiędzy różnymi projektami, stworzonymi w Internecie, o zabytkach dokumentalnych. Strony internetowe tworzone na potrzeby poszczególnych projektów naukowych lub edukacyjnych, mogłyby również odsyłać do projektów informacyjnych o znaczeniu krajowym (Szukaj w archiwach, Polona itp.). Przykładowo, na stronie stworzonej w celu informowania o Polskiej Liście Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata, prezentowana jest jedynie nazwa instytucji, w której przechowywany jest dokument, nie ma natomiast żadnych kodów i sygnatur⁵⁷.

Stworzenie powiązań pomiędzy różnymi projektami, powstającymi w Internecie na podstawie dokumentacji, wydaje się być pilnym zadaniem. Coraz większą popularnością cieszą się w tym kontekście ogólnopolskie bazy danych, służące do rejestracji projektów związanych z digitalizacją dziedzictwa dokumentalnego.

⁵⁶ M. Jabłońska, op. cit.

⁵⁷ <https://pamiecpolski.archiwa.gov.pl/pamiec-swiata/> [dostęp: 13.06.2021].

Wnioski

1. Zarządzanie archiwami to jeden z problemów zarządzania kulturą.
2. Główne przyczyny, które determinowały wybór komponentu kulturowego w pracy archiwum, to:
 - wojny i rozwój międzynarodowego ustawodawstwa o ochronie dóbr kultury,
 - powstawanie nowych niepodległych państw, dla których archiwa stały się narodową podstawą kultury,
 - rozwój technologii cyfrowych, dzięki którym archiwa są dostępne dla wszystkich.
3. Zarządzanie archiwum jako obiektem kultury jest konieczne na trzech poziomach: państwowym, archiwum, projektu. Przy tworzeniu cyfrowych projektów archiwalnych ważne jest umieszczenie informacji o jego szczególnym statusie kulturowym w polach opisu obiektu (wpisanie na listę Pamięć Świata, wywóz za granicę podczas działań wojennych, zmian politycznych itp.). Takie informacje mogą mieć nie tylko formę tekstową, ale także postać linków odsyłających do innych projektów archiwalnych. System linków do stron internetowych najważniejszych państwowych projektów cyfrowych stworzy okazję do kompleksowej prezentacji dziedzictwa kulturowego.

Tatsiana Hiarnovich

Bibliografia

100 lat polskich archiwów państwowych, red. I. Mamczak-Gadkowska, Instytut Historii UAM, Poznań 2020.

Bautier Robert-Henri, *La phase cruciale de l'histoire des archives: la constitution des dépôts d'archives et la naissance de l'archivistique (XVIe – debut du XIXe siècle)*, [w:] *Archivum*, vol. XVIII, 1968, Paris 1970, s. 139–150.

Chorażyczewski Waldemar, *Koncepcje komputeryzacji archiwów polskich*, [w:] *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz i A. Żeglińska, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, seria Symposia Archivistica, t. 2, Warszawa 2016.

Degen Robert, *Zarządzanie dokumentacją w polskich badaniach*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka*, pod red. R. Degeny i M. Jabłońskiej, UMK, Toruń 2016.

Добровольська Вікторія В., *Державна політика в галузі культури України: стан та розвиток системи управління документацією*: монографія: [для

науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна і архівна справа”], Вікторія Добровольська, НАК-ККиМ, Київ 2017.

Duranti Luciana, *The Odyssey of Records Managers*, Part I & II, “Records Management Quarterly” 23, n. 3 & 4 (1989): 3–11.

Гернович Татьяна Д., *Цифровая публикация документа как средство сохранения, изучения и использования культурного наследия // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі*, Мінск 2019, Вып. 22.

Farge Arlette, *Le goût de l'archive*, Le Seuil, Paris 1989.

Jabłońska Marlena, *Nowe wyzwania archiwów. Komunikacja społeczna i public relations*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016.

Конвенции и рекомендации ЮНЕСКО по охране культурного наследия, В.В.Глинник, Минск 2000.

Laszuk Anna, *Komputeryzacja archiwów – oczekiwania w aspekcie informacji archiwalnej*, [w:] *Historyk – archiwista – komputer. Historyk a nowoczesny system informacji archiwalnej. Materiały z konferencji, Toruń, 10 i 11 kwietnia 2003 r.*, red. R. Degen, H. Robótka, Toruń 2004.

Le goût de l'archive à l'ère numérique, „La Gazette des Archives” 2019, nr 1.

Narodowe Archiwum Cyfrowe. Wizja, projekt, ludzie, red. P. Dudek, A. Kowalska, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Warszawa 2010.

Nowe funkcje archiwów, red. I. Mamczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2015.

Perotin Yves, *Le “Records Management” et l'administration américain d'archives*, Archives de la Seine, Paris 1962;

Perotin Yves, *Le “Records Management” et l'administration anglaise des archives*, „La Gazette des Archives” 1964, nr 44.

Pietrzyk Zdzisław, *Polskie biblioteki internetowe*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą*, pod red. J. Dzieniakowskiej, Kielce 2007.

Robótka Halina, *Kancelaria urzędów administracji państwowej w II Rzeczypospolitej (procesy aktotwórcze)*, UMK, Toruń 1993.

Rosa Agnieszka, *Funkcja edukacyjna archiwów*, Warszawa 2012.

Rosa Agnieszka, *O społecznych rolach archiwów we współczesnym dyskursie archiwalnym w Polsce na marginesie dyskusji panelowej*, „Archeion” 2019, t. 120.

Sahle Patrick, *Digitale Editionsformen*. Teil I: *Das typografische Erbe*, Teil II: *Befunde, Theorie und Methodik*, Teil III: *Textbegriffe und Recodierung*, Patrick Sahle; Schriften des Instituts für Dokumentologie und Editorik 7-9. Norderstedt, 2013. Online-Version 7 = urn:nbn:de:hbz:38-53510, 8 = urn:nbn:de:hbz:38-53523, 9 = urn:nbn:de:hbz:38-53534 [IDE-Page on the publication], [dostęp: 13.03.2021].

Schellenberg Theodore, *Modern archives: Principles and Techniques*, University of Chicago, Chicago 1956.

Sokół Anna, Warzecha Aldona, *Projekt „Dawne pismo” oraz edukacja w dziedzinie paleografii i neografii za pośrednictwem Internetu*, [w:] *Educare necesse est – ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. nauk. V. Urbaniak, Warszawa 2017.

Skupiński Krzysztof, *Od archiwariusza do zarządcy dokumentacji. Ewolucja zawodu archiwisty na przestrzeni wieków*, „Archiwista Polski” 2001, nr 3–4.

Syta Krzysztof, *Archiwa magnackie w XVIII w. Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej*, Toruń 2010.

Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4, *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w późnonowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014.

Transformations of museum-libraries-archives and information support of historical science in the information society: a collection of articles on the materials of the scientific-practical seminar. INION RAS, February 21, 2017, Author-compiler: E.A. Vorontsova; responsible editor: I.V. Zaitsev, INION RAS, Moscow 2017, s. 320.

Управление документами. Термины и определения: словарь, ВНИИДАД; рук. темы М.В. Ларин; отв. исполн. В.Ф. Янковая; исполн. М.В. Бельдова, А.Ю. Чуковенков, В.Д. Банасюкевич, М.Л. Гавлин, В.М. Жигунов, В.С. Ириртикова, В.С. Мингалев, В.И. Тихонов, Г.А. Грошев, А.П. Дмитриева, А.А. Попенко, Москва 2013.

Managing Archives as Cultural Heritage in the Digital Age

Keywords

archives functions, archives management, cultural heritage, cultural function of archives, digital archive, digital library, *digital edition*

Abstract

The purpose of this article is to define the place of the archive within cultural management, as a scientific field. The main reasons that determined the choice of the cultural component in the archive work were the wars and the development of international legislation on the protection of cultural property, the emergence of new independent states for which archives have become a national cultural basis, and the development of digital technologies that make them accessible to all. In the modern world, archives and libraries are getting increasingly close to each other – they are becoming the main centres of culture, popularising history. The cultural function of the archive in society is implemented by providing services to different categories of users. Based on the analysis of projects carried out in the field of documentary heritage, three levels of archive management were distinguished in the implementation of cultural function. At the project level, in order to optimise the archives management process, the primary focus should be on how document descriptions are presented in information systems.

Verwaltung von Archiven als Kulturerbe im digitalen Zeitalter

Schlüsselwörter

Archivfunktion, Archivverwaltung, kulturelles Erbe, kulturelle Funktion von Archiven, digitales Archiv, digitale Bibliothek, digitale *Ausgabe*

Zusammenfassung

Ziel dieses Artikels ist es, den Platz des Archivs innerhalb des Kulturmanagements als wissenschaftliche Richtung zu definieren. Die Hauptgründe für die Wahl der kulturellen Komponente in der Arbeit des Archivs waren die Kriege und die Entwicklung der internationalen Gesetzgebung zum Schutz von Kulturgütern, die Entstehung neuer unabhängiger Staaten, für die die Archive zur nationalen kulturellen Basis wurden, und die Entwicklung digitaler Technologien, die sie für alle zugänglich machen. In der modernen Welt rücken Archive und Bibliotheken immer näher zusammen und werden zu wichtigen kulturellen Zentren, die die Geschichte popularisieren. Die kulturelle Funktion des Archivs in der Gesellschaft wird durch die Bereitstellung von Dienstleistungen für verschiedene Benutzerkategorien erfüllt. Auf der Grundlage der Analyse von Projekten, die im Bereich des dokumentarischen Erbes durchgeführt wurden, wurden drei Ebenen des Archivmanagements bei der Umsetzung der kulturellen Funktion unterschieden. Auf Projektebene sollte zur Optimierung des Archivverwaltungsprozesses vor allem darauf geachtet werden, wie die Dokumentenbeschreibungen in den Informationssystemen dargestellt werden.

Управление архивами как культурным наследием в цифровую эпоху

Ключевые слова

функция архивов, управление архивами, культурное наследие, культурная функция архивов, цифровой архив, электронная библиотека, *электронные издания*

Резюме

Цель данной статьи – определить место архива в рамках культурного менеджмента как научной дисциплины. Основными факторами, определившими выбор культурной составляющей в работе архива, стали войны и развитие международного законодательства в сфере защиты культурных ценностей, возникновение новых независимых государств, для которых архивы стали национальным культурным базисом, и развитие цифровых технологий, открывших архивные фонды для широких масс. В современном мире архивы и библиотеки становятся все ближе друг к другу, превращаясь в крупные культурные центры, популяризирующие историю. Культурная функция архива в обществе реализуется путем предоставления услуг различным категориям пользователей. На основе анализа выполненных проектов, относящихся к области документального наследия, были выделены три уровня управления архивами при реализации культурной функции. На уровне проекта, с целью оптимизации процесса управления архивами, в первую очередь следует обратить внимание на способ описания документов в информационных системах.